

Studia z Filologii Polskiej
i Słowiańskiej, 47
SOW, Warszawa 2012

Marcin Grygiel

Narzędnik afirmacji w wybranych językach słowiańskich

Tematem artykułu jest analiza roli grupy nominalnej wyrażonej w narzędniku w modelowaniu afirmatywnych znaczeń czasownika i funkcji markera afirmacji w obrębie zdania. W artykule będę starał się pokazać, że narzędnik z uwagi na swoją strukturę semantyczną ma immanentnie afirmatywny charakter i ta cecha jest wykorzystywana do kształtowania wypowiedzi o wybitnie pozytywnym zabarwieniu. Narzędnik umożliwia osadzenie opisywanych zdarzeń w rzeczywistości pozajęzykowej w stosunku do mówiącego, na przykład umiejscawia czynność we właściwej ramie przestrzenno-czasowej. Jednak w przeciwieństwie do innych przypadków gramatycznych częściej używanych do wyrażania tej funkcji, takich jak miejscownik, narzędnik w większym stopniu wpływa na modalność samego czasownika. W rezultacie cała wypowiedź może na przykład uzyskać znaczenie afirmatywne.

Osadzanie schematów pojęciowych zdarzeń, tworzących mentalne reprezentacje zdań, w kontekście pragmatycznym znane jest w językoznawstwie kognitywnym jako kotwiczenie (Tabakowska 2001, 133)¹. Według tej koncepcji, zdarzenia „opakowane” są w kilka warstw elementów kotwiczących. W kon-

¹ Polski termin „kotwiczenie” jest przede wszystkim odpowiednikiem angielskiego pojęcia *grounding*, znaczącego ‘osadzanie’ lub dosłownie ‘uziemianie’, które wprowadził do językoznawstwa Langacker (1991, 318). Angielski termin *anchoring* ‘kotwiczenie’, przejęty z psychologii kognitywnej, również jest wykorzystywany w językoznawstwie kognitywnym (Goldberg 2006, 89).

sekwencji zdanie opisujące daną sytuację tworzy wielowarstwową strukturę podobną do cebuli (Tabakowska 2001, 140). Jego część zasadniczą stanowi samo zdarzenie, a elementy kotwiczące to kolejne nakładające się na siebie „łuski”, do których należą tryby, modalność, czas gramatyczny czy aspekt. W dalszej części postaram się przeanalizować funkcje narzędnika jako tak rozumianego elementu kotwiczącego i jego wpływ na modyfikowanie kontekstu pragmatycznego, w jakim osadzone są zdarzenia wyrażone w predykcji.

Narzędnik zajmuje peryferyjne miejsce w systemie przypadków, gdyż nie może pojawić się w zdaniu w żadnej z tzw. kluczowych pozycji syntaktycznych, takich jak pozycja gramatycznego subiekta lub dopełnienia bliższego towarzyszącego czasownikowi przechodniemu (Антоних 2005, 236)². Również pod względem semantycznym narzędnik wykazuje pewną marginalność na tle innych przypadków. Z jednej strony cechuje go duża wieloznaczność, z drugiej jednak znaczenia przez niego wyrażane są często drugorzędne lub niedookreślone i w większości sytuacji mogą zostać zastąpione przez inne przypadki lub konstrukcje równoważne semantycznie, które precyzyjniej przekazują te same funkcje (Rakhilina, Tribushinina 2011).

Postulowanym tutaj wyjaśnieniem takiego stanu rzeczy może być immanentnie afirmatywny charakter narzędnika. Zgodnie z klasyfikacją Антоних (2005, 237), celownik, biernik i miejscownik tworzą tzw. grupę przypadków kontaktu, podczas gdy narzędnik wraz z dopełniaczem stanowią grupę łączności. Jednak pod tym względem, dopełniacz i narzędnik znajdują się w opozycji i wyrażają przeciwstawne znaczenia. Dopełniacz jest przypadkiem partycji, dysjunkcji i negacji; narzędnik natomiast to przypadek koniunkcji i afirmacji, np.: *ciastko bez orzechów – ciastko z orzechami*. W literaturze językoznawczej dużo miejsca poświęcono opisowi słowiańskiego dopełniacza negacji, słowiański narzędnik afirmacji do tej pory, o ile mi wiadomo, nie został opisany.

1. Narzędnik miejsca

Narzędnik towarzyszący czasownikowi ruchu może oznaczać ‘nieokreśloną drogę’, po której odbywa się czynność (Dancygier 2000, 32). Nieokreśloność wyrażona przez narzędnik jest kluczową cechą nadającą całej wypowiedzi afirmatywny charakter:

² Narzędnik może sporadycznie pojawić się w pozycji dopełnienia bliższego, jeżeli za kryterium jego wyróżnienia przyjmiemy możliwość przekształcenia zdania na stronę bierną, np. *On kieruje przedsiębiorstwem : Przedsiębiorstwo jest kierowane przez niego*.

*Poszliśmy lasem.
 Żołnierze maszerowali drogą.
 Zapach dymu płynął powietrzem.
 Marysia poszła do jeziora górą.*

Chociaż powyższe zdania mogą zostać zanegowane przez dodanie przed czasownikiem negatora *nie*, to negacja nie obejmuje samej czynności, a będzie dotyczyć jedynie miejsca, gdzie się ona odbywa, wyrażonego za pomocą narzędnika. Tak więc zdanie *Nie poszliśmy lasem*, nie oznacza, że czynność nie została zrealizowana, ale jedynie informuje, że odbyła się w innym miejscu. Zaprzeczone zdanie z narzędnikiem miejsca *Nie poszliśmy lasem* może też oznaczać, w zależności od kontekstu, że nie tylko lasem, ale i w ogóle czymkolwiek czy przez cokolwiek nie poszliśmy.

Podobnie następne zdanie po zaprzeczeniu oznacza, że żołnierze maszerowali, ale nie drogą, lecz na przykład ulicą. Żeby negacja objęła samą czynność, należałoby ze zdania usunąć narzędnik, który przez swój immanentnie afirmatywny charakter implikuje odbycie się zdarzenia.

Afirmacja może zostać wzmocniona przez zwiększenie 'nieokreśloności' narzędnika za pomocą liczby mnogiej – *lasami, drogami, górami* – lub przesunięcie całej grupy nominalnej w narzędniku na początek zdania. Na przykład trudno jest zanegować zdania takie jak:

*Generał posłał oddział górami.
 Ulicami miasta rozbrzmiewała muzyka.
 Szerokimi ulicami idą w słońcu zakochani.
 Środkiem miasta biegnie główna ulica.
 Drogą przejechał autobus.*

W przypadku negacji, bardziej naturalne byłoby zastąpienie narzędnika innym przypadkiem lub doprecyzowanie wyrażanego przez niego kontekstu pragmatycznego:

*Generał nie posłał oddziału przez góry.
 Na ulicach miasta nie rozbrzmiewała muzyka.
 Zakochani nie idą w słońcu po szerokich ulicach.
 Przez środek miasta nie biegnie główna ulica.
 Tą drogą nie przejechał żaden autobus.*

Dancygier (2000, 33) zauważa, że narzędnik miejsca nie precyzuje kierunku ruchu i potwierdza to przykładem *Wąż pełził drogą*, który nie zawiera informacji o rzeczywistym szlaku przemieszczania się węża. W przeciwieństwie do narzędnika, wyrażenia przyimkowe (takie jak *wzdłuż drogi, przez drogę, po drodze*) wyznaczają kierunek, w jakim poruszał się wąż. Dla lepszego zilustrowania tego zjawiska przeanalizuję jeszcze kilka przykładów. W zdaniu

Płynął rzeką narzędnik nie determinuje kierunku ruchu w przeciwieństwie do zdań takich jak *Płynął przez rzekę* czy *Płynął wzdłuż rzeki*. Z punktu widzenia wypowiadającego zdanie *Płynął rzeką*, najważniejszym wydaje się samo zaistnienie czynności, a nie jej szczegóły. Taką interpretację zdają się potwierdzać, trudne do zanegowania, przykłady podane przez Szobera (1959, 356), gdzie narzędnik miejsca pełni wyraźnie funkcję intensyfikatora afirmacji:

Pospieszał Wiesław i lasem, i polem.

Morzem, łądem płyną nieprzeliczone wojowników roje.

Miejscami stały kałuże.

Warto zauważyć, że w przypadku wystąpienia negacji obecność immanentnie afirmatywnego narzędnika powoduje, że negator może nie objąć swym zasięgiem samej czynności. I tak zdanie *Nie przeszliśmy przez las* oznacza, że czynności nie udało się wykonać, podczas gdy zdanie *Nie przeszliśmy lasem* nie wyklucza takiej ewentualności. Być może udało się przejść, ale w inny sposób.

Ten ostatni przykład dowodzi, że narzędnik miejsca mocniej niż inne przypadki opisujące miejsce związany jest z czasownikiem i w rzeczywistości określa nie miejsce, ale sposób wykonywania czynności. Zauważmy, że w języku polskim prawidłowo brzmi zdanie *Przy płynął morzem*, ale zdanie *Przy płynął przez morze* wydaje się błędne lub co najmniej dziwne. Jest tak dlatego, że *morze* jest tutaj konceptualizowane jako narzędzie, za pomocą którego wykonana została czynność – analogicznie do *Przy płynął statkiem*. Użycie narzędnika miejsca opisującego sposób wykonania czynności jest częste w polszczyźnie, np.: *tyłem, przodem, bokiem, okrakiem, krajem, oknem, drugą stroną*.

W języku serbskim za pomocą narzędnika miejsca zgramatyzalizowane zostało afirmatywne w swej naturze znaczenie ‘na całej powierzchni danego obszaru’. I tak odpowiednikiem polskiego ‘w całej Serbii’ jest zwrot *širo m Srbije*, ‘na całym świecie’ to *širo m sveta*, a ekwiwalent znaczenia ‘w całym kraju’ stanowi *širo m zemlje*.

Narzędnik miejsca pojawia się również po przyimkach *pod*, *za*, *nad*, *przed*, *między*. Jednak w tym przypadku jego użycie nie ogranicza się do występowania łącznie z czasownikami ruchu. W języku serbskim przyimki te występują w dwóch odmianach – jeden zestaw wymaga użycia narzędnika, drugi dopełniacza:

nad kućom – iznad kuće

pod drvetom – ispod drveta

pred kućom – ispred kuće

za ogradom – iza ograde

među ljudima – između ljudi

Chociaż podane warianty uznawane są za synonimiczne, to jednak Mrazović (2009, 405) wykazuje, że istnieją między nimi pewne różnice w znaczeniu. Przyimki z dopełniaczem dokładniej i bardziej kategorycznie opisują miejsce niż ich odpowiedniki z narzędnikiem, np.:

Stoji među ljudima. Stoji između onih ljudi.

Kiedy miejsce jest precyzyjnie określone, narzędnik nie może wystąpić:

To se desilo na putu između Beograda i Zagreba.

Temperatura je trenutno ispod nule.

Z drugiej strony narzędnik, w przeciwieństwie do charakteryzującego się precyzją dopełniacza, pojawia się wraz z przyimkami oznaczającymi miejsce w połączeniu z mało precyzyjnymi ze swej natury pojęciami abstrakcyjnymi, np.: *pod pritiskom, pod kontrolom, pod nadzorem, pod Turcima, nad Bosnom*. Okazuje się więc, że również i w tych statycznych użyciach narzędnik miejsca wykazuje typową cechę 'nieokreśloności' i bliskiego związku z modalnością czasownika.

2. Narzędnik czasu

Narzędnik czasu oznacza przeciąg czasu, przez który trwa jakiś stan lub czynność, np.: *godzinami, tygodniami, dniami, nocami, miesiącami, latami*. Określenia te intensyfikują znaczenie wyrażone przez czasownik, podkreślając długotrwałość lub pracochłonność czynności. W większości przypadków narzędnik czasu funkcjonuje jako element kotwiczący na podobnej zasadzie jak narzędnik miejsca. Jego charakterystyczną cechą jest także 'nieokreśloność' dodatkowo wzmocniana przez wystąpienie liczby mnogiej.

Dobrym przykładem zgramatyzalizowania znaczenia 'w miarę upływu czasu' jest występujący w języku polskim narzędnik z przyimkiem *z czasem* i jego serbski odpowiednik *vremenom*. W poniżej podanych zdaniach narzędnik czasu pełni funkcję wykładnika afirmacji:

Z czasem zapomniał o swoich problemach.

Z czasem wszystko się zmieniło.

Vremenom shvatiš da je bolje neke stvari ostaviti kakve jesu.

Akcije NIS-a će vremenom biti vrednije.

Vremenom sve dođe na svoje mesto, izgleda da se u životu ipak ništa ne dešava slučajno.

Niektóre użycia narzędnika czasu i związane z nimi znaczenia zostały zleksyzalizowane, a więc utrwalone w strukturze semantycznej danego wyrazu, który tylko w historii języka funkcjonował jako narzędnik. Taki rodowód mają

polskie przysłówki częstotliwości *czasami* i *czasem*³. Oczywiście leksykalizacja oznacza również utratę wielu funkcji gramatycznych narzędnika, w tym możliwość intensyfikacji afirmacji. W języku serbskim zleksykalizowaniu uległy wyrażone narzędnikiem nazwy dni tygodni odnoszące się do czasu odbywania się zdarzeń: *ponedeljkom*, *utorkom*, *sredom*, *četvrtkom*, *petkom*, *subotom*, *nedeljom*. Jednak w przeciwieństwie do form przyimkowych oznaczających konkretne dni – *u ponedeljak*, *u utorak*, *u sredu*, *u četvrtak*, *u petak*, *u subotu*, *u nedelju* – formy narzędnikowe wyrażają ‘wielokrotność’ i występują łącznie z powtarzalnymi zdarzeniami. W rezultacie na język polski najczęściej tłumaczone są za pomocą liczby mnogiej: ‘w poniedziałki’, ‘we wtorki’ itd.

Przykładem zleksykalizowanego narzędnika pełniącego funkcję wykładnika afirmacji jest serbski przysłówek *jednom*, którego znaczenie słownik PCJ definiuje w następujący sposób ‘bez precyziranja trenutka u prošlosti; nekada, ranije ili u budućnosti’ (‘bez precyzowania momentu w przeszłości, kiedyś, wcześniej lub w przyszłości’). Typowe dla narzędnika ‘nieokreślenie’ czasu przy jednoczesnym podkreśleniu, że opisywane zdarzenia zdecydowanie miały lub będą miały miejsce dobrze ilustrują przykłady podane w PCJ:

Tu je voda jednom potekla.

Bio jednom jedan car.

Jednom ćemo otići na Kopaonik.

Jednom sam ga udario, neću više.

Należy podkreślić, że w podanych zdaniach przysłówek *jednom* występuje w roli wykładnika afirmacji. Negacja jest możliwa tylko po usunięciu tego leksemu ze zdania lub zastąpieniu go negatorem *nikad*. Funkcję mocnego wykładnika afirmacji pełni również związek frazeologiczny *jednom za uvek* odpowiadający polskiemu ‘raz na zawsze’ czy leksem *odjednom* ‘nagle’.

Janda (2004, 18) zauważa, że zgodnie z uniwersalną metaforą CZAS TO PRZESTRZEŃ formalne sposoby wyrażania zależności przestrzennych są przenoszone na relacje czasowe⁴. Użycie narzędnika w odniesieniu do prze-

³ Pisarkowa (1984, 77) podaje, że „narzędnik jako okolicznik czasu utrzymał się do współczesności, ale jako zleksykalizowany przysłówkowy okolicznik ograniczony do kilku leksemów, np. *nocą*, *rankiem*, *wieczorem*, *popołudniami*, *latem*, *zimą*, *tymczasem*, zachowanych zwyczajowo. Są one etymologicznie nazwami odcinków czasowych. Strukturalnie odczuwa się je dziś jako przysłówki”.

⁴ Kognitywnie motywowane wyrażanie relacji czasowych przy pomocy środków lingwistycznych stosowanych do opisywania przestrzeni zauważył wcześniej także Kempf (1978, 108): „Pewnego rodzaju przenośnią, ale bardzo starą, bo zapewne sięgającą początków myślenia ludzkiego, jest zaprzęgnięcie przypadków i przyimków przestrzennych w służbie

działów czasu w wyrażeniach takich jak polskie *wiosną, latem, jesienią, zimą, wieczorem, nocą, dniem, całymi dniami, nocami, latami* i czeskie *tou dobou, časem, chvílemi* – metaforycznie ujmuje sens podróży w kategoriach ścieżki. Podobnie polski przyimek *przed* wyrażający prymarnie przestrzenną lokalizację obiektu przed jakimś innym obiektem jest transferowany na relacje temporalne w domenie czasu: *przed południem, przed niedzielą, przed piątą, przed pięćmioma godzinami*. Tak więc jakiś wcześniejszy okres czasu jest postrzegany tak, jakby był ulokowany przed tym okresem czasu, który nas od niego oddziela.

3. Narzędnik kompletności

Janda (2004, 19) twierdzi, że zdarzenia i czynności odpowiadają obiektom fizycznym i są konceptualizowane jako elementy krajobrazu. W rezultacie reprezentacje mentalne zdarzeń mogą przybierać różne kształty przypominające pojemniki lub pozbawioną konturu powierzchnię oraz wykazywać różne cechy charakterystyczne – składać się z części, posiadać asymetrie przód: tył, sprawować kontrolę, poruszać się wzdłuż linii lub wyznaczać określone miejsca. Wykorzystując ten kognitywny aparat analityczny bazujący na metodologii psychologicznej i typologiczno-lingwistycznej, można założyć, że semantyka postulowanego tu narzędnika kompletności opiera się na schemacie wyobraźniowym PEŁNEGO POJEMNIKA.

Schematy wyobraźniowe należą do podstawowych modeli opisu i analizy językowej stosowanych w lingwistyce kognitywnej (Przybylska 2006). Konstrukty semantyczne, jakimi są schematy wyobraźniowe, pośredniczą w konceptualizacji nie tylko obiektów, ale także zdarzeń i właściwości. W przypadku narzędnika kompletności schemat PEŁNEGO POJEMNIKA początkowo ma zastosowanie do najbardziej prototypowych dla niego relacji przestrzennych, lecz dzięki metaforycznym rozszerzeniom ta sama konstrukcja gramatyczno-leksykalna może zostać przeniesiona na postrzegane jako ‘pełne’ zależności temporalne, pojęcia abstrakcyjne czy funkcje gramatyczne takie jak aspekt dokonany.

Jak zauważa Przybylska (2006, 33), podstawowym założeniem analizy kognitywnej jest możliwość ujęcia w jedną całość pojęciową mnogości znaczeń reprezentowanych przez wybrany element języka, traktując je wszystkie jako

funkcji temporalnych. Wyrażanie podstawowych relacji czasowych (np. w *źniwa, przed źniwami, po źniwach*) dokonywało się tymi samymi środkami, co wyrażenie odpowiednich relacji przestrzennych i było bardzo dawne, na co nie brak dowodów w *Rig-Wedzie* i u Homera”.

szczególne odwzorowania jednego prototypowego superschematu wyobrażeniowego. Zgodnie z tymi postulatami przyjąłem, że dla narzędnika kompletności kluczowym schematem jest wyobrażenie PEŁNEGO POJEMNIKA i stanowiące jego językową realizację kolokacje takie jak: *napełniać płynem* czy *wypełniony wodą*.

Pewnym problemem takiej interpretacji prymarnego znaczenia narzędnika kompletności jest fakt występowania przymiotnika *pełny* w połączeniu z dopełniaczem: *pełny wody*⁵. Jednak, jak się wydaje, konstrukcja z dopełniaczem opiera się na innym schemacie pojęciowym POJEMNIK JAKO MIARA. Podobnie jak we wcześniej opisanych przykładach, dopełniacz jest przypadkiem precyzji, określającym miarę postrzeganą jako część czegoś, np.: *szklanka wody*, *filiżanka kawy*, *butelka wina*, podczas gdy narzędnik akcentuje fakt istnienia czegoś: *szklanka z wodą* ‘szklanka, w której jest woda’⁶. Jednak w przypadku marginalizującego wyrażane przez siebie znaczenia narzędnika punktem centralnym konceptualizacji jest sam pojemnik lub czynność z nim związana, dopełniacz natomiast przesuwa środek ciężkości na zawartość pojemnika. W odróżnieniu od konceptualizacji *pełny wody*, konstrukcja narzędnikowa *napełniony wodą* akcentuje nie przedmiot, ale sam fakt dokonania czynności.

Elaboracjami schematu PEŁNY POJEMNIK są użycia narzędnika kompletności takie jak: *zapełniony ludźmi*, *wypełniony jedzeniem*, *wypchany sianiem*, *nakarmiony owsem*, *zatkany brudem*, *nadziewany serem*, *pokryty kurzem*, *zamknięty korkiem*, *zasypany śniegiem*, *zamalowany farbą*, *osłonięty cieniem*. Pisarkowa (1984, 106) podaje również czasowniki o znaczeniu kompletności, które w historii języka polskiego wymagały użycia narzędnika: *uzbroić*, *zaprząć*, *zaopatrzyć*, *odziać*, *oblec*.

Leksem *pełny* lub *cały* może wystąpić jako intensyfikatory narzędnika kompletności, np.: *pełnymi garściami*, *całymi garściami*, *pełnymi płucami*, *całymi dniami*, *pełnymi ciężarówkami*. Warto zauważyć, że w przeciwieństwie do wcześniejszych przykładów narzędnika kompletności o immanentnie afirmatywnym znaczeniu, te zintensyfikowane, również za pomocą liczby mnogiej, dwuczłonowe frazy w narzędniku stanowią syntaktyczne wykładniki afirmacji, gdyż ich użycie blokuje możliwość negacji. Rzadziej afirmatywny charakter wypowiedzi jest wyrażany narzędnikiem kompletności w liczbie pojedyn-

⁵ Taki problem nie istnieje z perspektywy analizy diachronicznej. Pisarkowa (1984, 100) podaje, że historycznie *pełny* i *syty*, podobnie jak obecnie *napełniony* i *nasycony*, rządziły narzędnikiem.

⁶ Nawet w wyrażeniach sugerujących brak precyzji takich jak *kupić jabłek* czy *napić się wody*, dopełniacz wyraża ilość, a więc coś, co z natury swojej rzeczy jest dokładnie liczone.

czej: *żyć pełnią życia, pracować pełną parą*. Zauważmy, że takie konstrukcje wyraźnie motywowane są semantycznie, gdyż już w przypadku wyrażania ‘połowiczności’ zamiast ‘kompletności’ w języku polskim użyjemy *pracować na pół gwizdka*, a nie **połową gwizdka*, a po zamianie narzędnika biernikiem z dopełniaczem, wyrażenie ztraci swój pozytywny i afirmatywny wydźwięk.

Określenie intensyfikujące mogą stanowić synonimy leksemu *pełny* lub jego rozszerzenia metaforyczne: *długim wyczekiwaniem, wielogodzinnym stanieniem, ciągłymi uwagami, wielokrotnym powtarzaniem, częstym dogadywaniem, licznymi zastrzeżeniami*. Również te określenia mogą w zdaniu pełnić funkcje wykładników afirmacji:

Z wielkim trudem zdołał zachować równowagę.

Jak pokazuje Jodłowski (1975, 28), narzędnik może być rozwijany poprzez dodawanie dodatkowych określeń wypuklających jego podstawowe znaczenie: *koczowali tygodniami, koczowali całymi tygodniami, koczowali długimi tygodniami*. Semantyczna cecha ‘kompletności’ umożliwia zwiększenie liczby określeń i tym samym intensyfikowanie znaczenia. Zauważmy, że umniejszanie znaczenia narzędnika kompletności nie jest możliwe: **krótkimi godzinami, *niepełnymi godzinami*. Przykładem zleksykalizowanego narzędnika kompletności w języku polskim jest atrybutywny intensyfikator *całkiem*, np.: *całkiem sam, całkiem czerwony, całkiem zapomniany, całkiem szybko*. Jego odpowiedniki w języku serbskim również etymologicznie nawiązują do znaczenia ‘pełności’ – *potpuno* i funkcji narzędnika – *sasvim*.

Ciekawymi ilustracjami funkcjonowania mającego wyraźnie afirmatywny charakter narzędnika kompletności w języku czeskim są zdania podane przez Fried (2005, 491–500):

Kuchyň z avoněla skořicí.

Místnost páchla cigaretovým kouřem.

Keřik se úplně černal borůvkami.

Pavel zbledl zlostí.

V očích mu błýskalo hrdostí i vzrušením.

Alenu najednou ovanulo chladem.

W dwóch pierwszych zdaniach narzędnik wyraża napełnienie pomieszczenia zapachem. W pierwszym przykładzie znaczenie ‘pełności’ zawarte w semantycznej strukturze narzędnika może zostać potwierdzone również w polskim przekładzie dodaniem określenia *cała* na początku zdania: *Cała kuchnia zapachniała cynamonem*. W trzecim zdaniu znaczenie kompletności przekazywane za pomocą narzędnika *borůvkami* dodatkowo podkreśla przyśłówkę *úplně* ‘całkowicie’. Jednak obie konstrukcje w hierarchii zdania mają

marginalną pozycję i stanowią elementy kotwiczące najbardziej centralną część zdarzenia – czasownik *černal*. Tak więc w powyższych zdaniach narzędnik kompletności funkcjonuje jako określnik modalności czasownika.

W trzech ostatnich podanych wyżej przykładach z języka czeskiego narzędnik oznacza nie substancję wypełniającą pojemnik, lecz emocje i odczucia ludzi. W tym wypadku ciało ludzkie lub jego części są metaforycznie konceptualizowane jako pojemniki, a doznania jako napełniające je płyny.

Innym uszczegółowieniem schematu wyobrazeniowego PEŁNEGO POJEMNIKA jest wyrażane za pomocą narzędnika kompletności znaczenie ‘obfitości’. Przykładem z języka polskiego jest zwrot *kraj mlekiem i miodem płynący* lub *przepętniony radością*, a z języka serbskiego to określenie *bogat šumama, rekama, rudama* lub zwrot *suncem obasjan*. Kompletność może być również konceptualizowana jako ‘władza nad czymś’: *władać językiem angielskim, rządzić krajem, kierować przedsiębiorstwem*.

Na końcu należy podkreślić, że kompletność jest także wyrażana gramatycznie jako aspekt dokonany czasownika. Narzędnik jest kompatybilny z czasownikami telicznymi a znaczenie ‘dokonania’ stanowi ważny element w strukturze semantycznej narzędnika. Rezultatywny charakter narzędnika widoczny jest w wyrażeniach takich jak: *skończyć się nieszczęściem, okazać się tchórzem, zaowocować sukcesem, obdarzyć potomstwem, nasycić się czymś, zerwać z kimś, skończyć z piciem, wrócić z opalenizną*. Warto zauważyć, że narzędnik może występować z niektórymi czasownikami tylko w formie dokonanej. Na przykład, jak pokazuje materiał zebrany przeze mnie w internecie, forma bierna czasownika dokonanego *zostać uznanym* łączy się z narzędnikiem, ale już forma niedokonana *być uznawanym* nie dopuszcza takiej ewentualności:

Colin Firth („Jak zostać królem”) uznany został najlepszym aktorem pierwszoplanowym.

Will Smith uznany najlepszym aktorem roku.

Jest uznawany za jednego z najlepszych defensywnych pomocników grających w Europie.

Podobnie rezultatywny charakter ma znaczenie narzędnika w użyciu z czasownikiem telicznym, tak jak w: *ogłosić zwycięzcą, okrzyknąć geniuszem, mianować następcą*. Kempf (1978, 101) podaje przykład z historii języka polskiego: *Tętociem żoną pojął* (‘pojąłem ją za żonę’), który również świadczy o rezultatywnym znaczeniu narzędnika. Dodatkowo w staropolszczyźnie narzędnik określał sprawcę czynności, np.: *księga napisana pisarzem, krolewica dziewczicą porozonego, wydana za męża i wyposażona ojcem i macierzą* lub przyczynę: *zginęli są mieczem, drżeli strachem, umrzeć zarazą, polec bojem* (Kempf 1978, 95–98).

4. Narzędnik łączności

Narzędnik łączności wyraża ‘dodaną wartość’ i często jest substytutem koniunkcji. Na przykład odpowiednikiem polskiego zwrotu *chleb z masłem* w języku angielskim jest *bread and butter*. Narzędnik umożliwia łączenie nieraz wielu elementów ze sobą, np.: *chleb z masłem, serem, szynką, jajkiem, sałatą, cebulą i zieloną pietruszką*. Taka możliwość często wykorzystywana jest w twórczości literackiej, gdzie przez nagromadzenie form narzędnikowych pisarz kondensuje wiele znaczeń w jednym zdaniu, tak jak w tym przykładzie z języka serbskiego⁷:

Da, slađi je san, san detinjstva i mladosti; san stare, pocrnele i čađu svu ispunjene kuće sa velikom baštom ograðene tarabama i pune cveća, starih šimširova, ispucanih stabala od krušaka i kajcija, s gustim, gustim džbunovima i grmljem; san potoka što pored kuće teče sa visokim topolama, mladim vrbama, brestovima i mekom, uvek vlažnom travom (Stanković 1980, 35).

Przytoczone zdanie posiada wybitnie afirmatywny charakter nie tylko poprzez zastosowanie narzędnika łączności do wyrażenia koniunkcji i partykuły twierdzącej na samym początku, ale również poprzez użycie narzędnika kompletności *čađu svu ispunjene* i duplikacji form narzędnikowych *s gustim, gustim džbunovima*.

Wartością dodaną nie zawsze są dobra materialne, tak jak *dom z ogrodem* opisany w powyższym przykładzie literackim, ale także duchowe atrybuty określające czasownik: *tańczyć z wdziękiem, poruszać się z gracją, przyjąć zaproszenie z przyjemnością, jeździć z werwą, uczyć się z zapałem, pojawić się z uśmiechem na twarzy, wypowiadać się z uznaniem o kimś, przyjąć coś z wiarą*.

Kempf (1978, 98) wyróżnia wśród znaczeń formalnego narzędnika kategorię przypadku towarzysza i rzeczy dodatkowej (sociativus i atributivus) stosowaną do oznaczenia obecności desygnatu dodatkowego i uzupełniającego, np.: *ojciec z matką* (sociativus) i *kapelusze z piórkami* (atributivus). Ta kategoria w całości odpowiada definicji narzędnika łączności, niemniej jednak niektóre przykłady uznane przez Kempfa za socjatyw, w mojej klasyfikacji należą do narzędnika kompletności, np.: *król wyjechał całym dworem, wyjechali za granicę całym domem*. Zauważmy, że znaczenie ‘całości’ stanowi integralny element w strukturze semantycznej narzędnika, a przytoczone zdania bez leksemu *całym* nie miałyby sensu. Takie rozbieżności w klasyfikacji można wyjaśnić wielofunkcyjnością narzędnika i typowym dla tego przypadku nie-

⁷ Jodłowski (1975, 226) nazywa taki zabieg stylistyczny „potokiem składniowym”.

dookreśleniem znaczeń, które umożliwiałoby mu pełnienie funkcji gramatyczno-pragmatycznych względem czasownika.

Szober (1959, 356) stawia narzędnikowe wyrażenie pojęcia towarzysza i okoliczności towarzyszącej wyżej ponad znaczenie narzędzia i uznaje socjatyw za pierwsze zasadnicze znaczenie narzędnika. Podane przez niego przykłady ilustrujące użycie narzędnika towarzysza mają wybitnie afirmatywny charakter:

Komtury z braćmi do stolicy jadą.

Zniknął koń z jeźdźcem.

Afirmatywne znaczenie nadaje również zdaniu narzędnik okoliczności towarzyszącej:

Przez trzciny rzeki woda sobie z sykiem drogę torowała.

Drzwi otwarto z trzaskiem.

Sosny się gięły z okropnym hukiem.

Całe grono z posępną i cichą postawą ogląda w niebo.

Ивић (2005: 173) zwraca uwagę, że socjatyw łączy się z czasownikami o pozytywnym znaczeniu, podczas gdy z czasownikami oznaczającymi 'rozdzielanie' użycie narzędnika jest wykluczone, np.: *spaść z drzewa, oderwać się od gałęzi, oddzielić się od macierzy*:

„Чињеница је, међутим, да се одиста уз све глаголе који значе одвајање употреба социјативне конструкције није распострла, што и није ништа чудновато. Код ових је глагола, наиме, релевантан моменат одвајања, отцепљивања једне јединке од друге, а не узајамност у вршењу. Стога у ситуацијама кад је тежиште глаголског значења на чину одвајања, отцепљивања (напр.: *јабука се откинула од дрвета*) употреба социјативне конструкције не долази уопште у обзир. Мали је број глагола код којих је, као код *растати се*, поред момента одвајања истакнут у значењу и моменат узајамног вршења радње. Зато и упада у очи чињеница да сви глаголи одвајања не могу добити уз себе социјатив” (Ивић 2005: 173).

Tak więc w przypadku łączących się z narzędnikiem czasowników, takich jak *rozstać się czy pożegnać się*, znaczeniu 'rozdzielania' towarzyszy równocześnie znaczenie 'wspólnego dokonywania czynności'. Podobnie ma się rzecz z pozornie negatywnymi czasownikami typu *walczyć z kimś, kłócić się z kimś, bić się z kimś*. Tutaj również narzędnik posiada afirmatywnie znaczenie i wyraża 'zaistnienie kontaktu między osobami'.

Narzędnik łączności ma immanentnie afirmatywny charakter poprzez pozytywne znaczenie zawierania, posiadania lub obejmowania czegoś, np.: *ciastko z orzechami, dom z ogrodem, ja z dziećmi*. Opisywane w ten sposób przedmioty postrzegane są jako całość, a narzędnik oznaczający zawartą część

sygnalizuje swoją strukturą semantyczną, że ten składnik jest obecny, a więc istnieje, co jest równoważnikiem afirmacji.

5. Narzędnik egzystencji

Narzędnik egzystencji występuje najczęściej po łącznikach oznaczających byt, dlatego w literaturze językoznawczej określany jest jako narzędnik orzecznikowy lub predykatywny. Z perspektywy semantycznej jego najważniejszą cechą jest wyrażanie 'istnienia'. Ивић (2005, 145) kojarzy narzędnik predykcacji z narzędnikiem ogólnej charakterystyki, który według niej opisuje stanowisko, zawód, funkcję, cechę, wiek danej osoby w momencie dokonywania czynności.

Pisarkowa (1984, 100) podkreśla, że zakres użycia narzędnika kurczy się od średniowiecza, od kiedy zaczyna być zastępowany przez analityczne wyrażenia przyimkowe i inne przypadki. Wyjątkiem od tej zasady jest restytucja narzędnika egzystencji w polszczyźnie. W rezultacie obecnie występowanie narzędnika z czasownikiem *być* jest najczęstsze i najbardziej typowe dla języka polskiego. Lingwiści badający historyczny rozwój polskiej składni uważają, że proces wypierania starszego mianownika przez narzędnik w funkcji orzecznika rzeczownikowego oraz rzeczownikowo-przymiotnikowego zaczyna się na szerszą skalę między w. XV i XVI (Klemensiewicz 1974, 625; Pisarkowa 1984, 47). Klemensiewicz (1974, 626) podaje, że u schyłku XVIII w. i w pierwszych dziesięcioleciach XIX w. pojawiał się również orzecznik przymiotnikowy wyrażony narzędnikiem. W rezultacie we współczesnym języku polskim użycie narzędnika jest obligatoryjne w orzeczeniu rzeczownikowym, rzeczownikowo-przymiotnikowym i często spotykane w przymiotnikowym:

Teraz jestem ojcem.

On jest chorym z nienawiści indywiduum i obraża nas.

Jak się jest chorym, to lepiej poleżeć w łóżku.

Wiatr jeszcze może być silnym.

Pojawiający się mianownik w miejscu narzędnika w wyrażeniach z łącznikiem *być* w języku polskim ma charakter nacechowany stylistycznie i jest typowy dla mówionego języka potocznego, bardziej niż dla języka literackiego (Dalewska-Greń 1997, 473; Pisarkowa 1984, 47). Wydaje się jednak, że w zestawieniu identycznych przykładów różniących się tylko przypadkiem, zdania z narzędnikiem wykazują charakterystyczne znaczenie 'kompletności' i 'istnienia' rozumianych jako 'trwała więź':

Jesteś osioł. – Jesteś osłem.

Teraz jesteś profesor. – Teraz jesteś profesorem.

Zauważmy, że zdania z mianownikiem przyrównują podmiot jedynie w sposób przenośny do jakiejś rzeczy, podczas gdy zdania z narzędnikiem sugerują, że ta więź jest rzeczywista i o wiele mocniejsza. Orzecznik wyrażony narzędnikiem zawiera znaczenie ‘kompletności’ i ‘istnienia’ – *jestem prawdziwym profesorem*, a orzecznik z nacechowanym stylistycznie mianownikiem w pewnym stopniu kwestionuje lub ironizuje prawdziwość predykatu, albo też oznacza, że ta więź nie jest pełna. Dlatego też formy mianownikowej często używa się nieformalnie z przezwiskami i wyrażeniami pejoratywnymi: *jestes gruba beka, idiota, cienki bolek*. Również w kontekstach pozytywnych, ale gdy relacja nie przedstawia ‘kompletności’, a więc pełnego utożsamienia, występuje mianownik w miejscu narzędnika: *jestes superman, debeściak, bohater*.

Wielu porównań metaforycznych nie można w języku polskim wyrazić za pomocą immanentnie afirmatywnego narzędnika, który w swej strukturze semantycznej zawiera znaczenie ‘trwałej więzi’. Dla przykładu rozważmy kilka zdań wraz z ich odpowiednikami w języku serbskim:

Žena je divlja životinja.

?Kobieta jest dzikim zwierzęciem. / Kobieta to dzikie zwierze.

Kobieta to jest dzikie zwierze.

Vreme je novac.

**Czas jest pieniędzmi. / Czas to pieniądze. / Czas to są pieniądze.*

Deca su problem.

?Dzieci są problemem. / Dzieci to problem. / Dzieci to jest problem.

Predykacja imienna nie może być wyrażona narzędnikiem, gdy brak jest pełnego utożsamienia podmiotu z orzecznikiem, ale również wtedy, gdy czasownik oznacza ‘pojawienie się kogoś’ lub ‘zaistnienie czegoś’:

Ko je? Ko je došao? Oficiri su.

Kto to? Kto przyszedł? To oficierowie.

W przypadku podawania imienia lub nazwiska miejscownik wyraża istotną informację dla rozmówcy. Gdy ta sama informacja podana jest w narzędniku, oznacza to, że mówiący utożsamia się z osobą, o której mówi, gdyż narzędnik wyraża ‘kompletność’:

Jestem Marek. (moje imię jest nową informacją)

Jestem Markiem. (tym Markiem, o którym tyle słyszałaś)

Afirmatywny charakter narzędnika egzystencji widoczny jest także w języku czeskim i słowackim, gdzie obie formy są fakultatywne i tak samo częste. Jak pokazuje przykład Dalewskiej-Greń (1997, 474) w języku czeskim, w sytuacji kontrastu przeczenia do twierdzenia, mianownik występuje w zanegowanym predykatywie, a narzędnik w kontekście twierdzącym:

I když nebyl šlechtic rodem, byl šlechticem svým charakterem.

W języku serbskim narzędnik w konstrukcji z czasownikiem *być* został prawie całkowicie wyparty przez mianownik. Jednak Dalewska-Greń (1997, 475) podaje, że w połączeniu z czasownikiem *biti* formy narzędnika mogą występować jeszcze wyłącznie z formami ortotonicznymi czasownika (a więc formami długimi wyrażającymi mocną afirmację; por. Grygiel 2010) lub wówczas, gdy w skład grupy werbalnej wchodzi określenie przysłówkowe (w przykładzie wyraźnie wzmocnione konstrukcją enklityczną, również kojarzoną przeze mnie z wyrażaniem afirmacji; por. Grygiel 2011):

Ja jesam skrbnikom.

Ja hoću biti skrbnikom.

Odsada sam vam ja skrbnikom.

Odsada ja ću vam biti skrbnikom.

Narzędnik egzystencji nie ogranicza się tylko do czasownika *być*, ale może występować także z innymi łącznikami, takimi jak polskie czasowniki: *stać się*, *zostać*, *wydawać się*. Kempf (1978, 100) pokazuje, że konstrukcja narzędnika predykatywnego może też łatwo przenosić się na inne czasowniki i w rezultacie obejmować narzędnik porównania:

„Bardzo podobna jest sytuacja semantyczna, gdy orzeczenie złożone w zwrocie *on jest nauczycielem* zastąpimy przez skrót w postaci oznajmienia imiesłowowego *on będąc nauczycielem*, np. *pracuje w szkole podstawowej*. Właśnie w dawnej polszczyźnie wyrażenia takie najczęściej oddawano składnią prostego narzędnika: *on pracuje nauczycielem* i tę składnię należy rozpatrywać w obecnym paragrafie [a więc w rozdziale *Przypadek orzecznika (praedicativus)*]” Kempf (1978, 100).

Z drugiej strony, narzędnik egzystencji tak silnie związany jest ze znaczeniem ‘istnienia’, że również może tworzyć orzeczenie samodzielnie – bez pomocy innego czasownika. Na przykład łacińska sentencja *Homo homini lupus est* tłumaczona jest na polski bez łącznika, gdyż jego funkcję przejął narzędnik – *Człowiek człowiekowi wilkiem*. Dzięki immanentnie afirmatywnemu charakterowi i funkcji orzekania, jaką posiada narzędnik, łącznik opuszczany jest także w równoważnikach zdań typu: *Kowalski znów senatorem* albo *Nowak najlepszym piłkarzem roku*. Pisarkowa (1984, 127) podaje wiele przykładów z historii języka polskiego, gdzie narzędnik występuje samodzielnie bez czasownika, tak jak w tych strukturach kauzalnych z przemilczanym lub domyślnym imiesłowem:

Szaty nowym krojem [zrobione.]

Obrazy staroświecką robotą [zrobione.]

Hiena wielkością wilka zwierz [zbudowany.]

Odbieram list ręką Kamili [napisany.]
Mundur ułańskim krojem [wykonany.]
Wóz chłopski parą ciężkich końmi [zaprzężony.]
Czepiec kształtem Maryjo-Stuartowskim [wykonany.]

Czasami trudno jest rozdzielić narzędnik egzystencji od innych typów narzędnika wyrażających afirmację. Na przykład Pisarkowa (1984, 53) omawia narzędnik w funkcji okolicznika względu, który może być potraktowany jako narzędnik egzystencji – jest uzupełnieniem łącznika *być* – ale równie dobrze można go uznać za narzędnik łączności – występuje także z czasownikami pełnymi leksykalnie, zawsze towarzyszy mu przyimek i może być zwielokrotniany za pomocą koniunkcji:

Jestem z całym uznaniem.
Nie uwierzysz, z jaką on jest dla mnie obojętnością.
Jestem albowiem z zupełną rezygnacją na skinienie WKM (ości), a zawsze z najgruntowniejszym przedsięwzięciem służyć, kochać, pracować.

Dodatkowo w tych archaicznych i we współczesnej polszczyźnie nie używanych przykładach określenia takie jak *całym, zupełną, zawsze, najgruntowniejszym* sugerują, że znaczenie ‘kompletności’ jest tu również obecne. W polszczyźnie współczesnej przytoczony narzędnik względu występuje w często pozbawionych czasownika wypowiedziach kończących list: *z poważaniem, z szacunkiem, z wyrazami przyjaźni, z żalem*. W języku serbskim odpowiednikami tej funkcji są na przykład: *sa lepim pozdravom, s poštovanjem, s ljubavlju* czy ogólnosłowiański rodzaj pożegnania w formie zleksykalizowanej o narzędnikowym rodowodzie: *z bogom* ‘żegnam, do widzenia’.

Narzędnik sposobu oznaczający poruszanie się danym pojazdem, np.: *jeździć pociągami, autobusem, rowerem samochodem* może zostać częściowo przeniesiony do domeny egzystencjalnej w języku potocznym: *Jestem rowerem, jestem samochodem*. Zwroty te są ekwiwalentne z *Przyjechałem rowerem/samochodem*. W tym wypadku jednak orzecznik nie wyraża utożsamienia podmiotu z orzecznikiem, ale posiadanie kontroli nad pojazdem spostrzeganym nie tylko jako narzędzie, ale również przedmiot znajdujący się w dyspozycji podmiotu – co również może zostać uznane za rodzaj ‘kompletności’.

6. Podsumowanie

Artykuł zdaje się dowodzić, że użycie narzędnika w zdaniu łączy się z immanentnie afirmatywnym znaczeniem wyrażanym przez ten przypadek gramatyczny. Mówiący wybierając narzędnik, stara się nadać wypowiedzi afirmatywny charakter i niekiedy wykluczyć możliwość zanegowania swo-

ich słów. W sytuacji, gdy wypowiedź nie ma tak definitywnie afirmatywnego znaczenia, mówiący preferuje bardziej precyzyjne przypadki gramatyczne lub wyrażenia przysłówkowe. W artykule omówione zostało wyrażanie afirmacji w przypadku narzędnika miejsca, narzędnika czasu, narzędnika kompletności, narzędnika łączności i narzędnika egzystencji.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że narzędnik jest ściśle związany z modalnością czasownika i często kształtuje jego znaczenie. Konstrukcje narzędnikowe mogą pełnić funkcję orzecznika, okolicznika lub określenia atrybutywnego zarysowującego przebieg akcji pod względem ilościowym, przestrzennym i temporalnym. Informacja wyrażona narzędnikiem często wydaje się być mało precyzyjna i dokładna, co kontrastuje narzędnik z innymi przypadkami uważanymi za konkretne i częściej od narzędnika łączącymi się z czasownikiem w dopełnieniu na zasadzie ciasnych i ścisłych związków rekcji.

Analizowane przykłady zdają się dowodzić, że narzędnik ma immanentnie afirmatywny charakter, dzięki czemu może funkcjonować jako wykładnik lub intensyfikador twierdzeń. Wyrażanie afirmacji umożliwiają w szczególności zawarte w strukturze semantycznej narzędnika znaczenia 'kompletności', 'łączności' i 'egzystencji' – te same znaczenia można odnaleźć w przypadku pozostałych wykładników afirmacji. Choć każde z podanych znaczeń zanalizowałem jako odrębną klasę semantyczną, to w rzeczywistości często występują wspólnie. Na przykład w zdaniu *Ludzie wdzierali się drzwiami i oknami* narzędnik wyraża zarówno 'kompletność', jak i 'łączność' pełniącą funkcję intensyfikacji, a afirmatywny charakter wypowiedzi nadaje jej pozytywny, a więc również egzystencjalny wymiar. Frazę nominalną wyrażoną tu narzędnikiem można sklasyfikować jako okolicznik sposobu, ale również jako niezbyt precyzyjny okolicznik miejsca.

Wreszcie wnioskiem płynącym z analizy sposobów osadzania zdarzeń w kontekście pragmatycznym za pomocą narzędnika jest fakt zakotwiczenia struktur językowych w archetypach pojęciowych. Znaczenia immanentnie afirmatywnego narzędnika opierają się na schematach wyobrażeniowych PEŁNEGO POJEMNIKA, DODAWANIA/ŁĄCZENIA i ISTNIENIA. W odróżnieniu często wyrażający negację dopełniacz w swej strukturze semantycznej wykorzystuje schematy wyobrażeniowe PUSTEGO POJEMNIKA, ODEJMOWANIA/ROZDZIELANIA i NIEISTNIENIA. Oczywiście zarówno język, jak i mechanizmy kognitywne są wystarczająco elastyczne, aby dopuścić alternatywne conceptualizacje. Również omówiona funkcja wyrażania afirmacji nie ma charakteru absolutnego i bezwzględego, dlatego uznałem narzędnik przede wszystkim za element immanentnie, a rzadziej tylko formalnie afirmatywny.

Literatura

- Антонић И., 2005, *Синтакса и семантика надежа*, [w:] *Синтакса савременога српског језика*, ред. М. Ивић, Београд, s. 119–300.
- Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Dancygier B., 2000, *How Polish structures space: prepositions, direction nouns, case, and metaphor*, [w:] *Constructions in Cognitive Linguistics*, eds. A. Foolen, F. van der Leek, Amsterdam–Philadelphia, s. 27–45.
- Fried M., 2005, *A frame-based approach to case alternations: the swarm-class verbs in Czech*, „Cognitive Linguistics” 16, 3, s. 475–512.
- Goldberg A. E., 2006, *Constructions at Work: The Nature of Generalizations in Language*, Oxford.
- Grygiel M., 2011, *Constructional realizations of affirmation in Slavic*, [w:] *Slavic Linguistics in a Cognitive Framework*, eds. M. Grygiel, L. A. Janda, Frankfurt–New York, s. 175–198.
- Grygiel M., 2010, *Kwantyfikacyjne i egzystencjalne wykładniki afirmacji na przykładzie języka serbskiego*, „Slavia Meridionalis” 10, s. 82–99.
- Ивић М., 2005, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Београд.
- Janda L. A., 2004, *Koncepcja przypadku i czasu w językach słowiańskich*, Kraków.
- Jodłowski S., 1975, *Podstawy polskiej składni*, Kraków.
- Kempf Z., 1978, *Próba teorii przypadków. Część I*, Opole.
- Klemensiewicz Z., 1974, *Historia języka polskiego*, Warszawa.
- Langacker R. W., 1991, *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin–New York.
- Mrazović P., 2009, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci/Novi Sad.
- Pisarkowa K., 1984, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław.
- Przybylska R., 2006, *Schematy wyobrażeniowe a semantyka polskich prefiksów czasownikowych do-, od-, prze-, roz-, u-*, Kraków.
- Rakhilina E., Tribushinina E., 2011, *The Russian instrumental-of-comparison: constructional approach*, [w:] *Slavic Linguistics in a Cognitive Framework*, eds. M. Grygiel, L. A. Janda, Frankfurt–New York, s. 145–174.
- Stanković B., 1980, *Uvela ruža*, Beograd.
- Szober S., 1959, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Tabakowska E. (red.), 2001, *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków.

Instrumental of affirmation in selected Slavic languages

(Summary)

In the present article I argue that apart from the genitive of negation, Slavic also makes use of the instrumental of affirmation – but its recognition requires a more sophisticated, function-oriented analytic model, firmly grounded in the real linguistic usage and sensitive to semantic conditioning – such as cognitive semantics. The discussion offered seems to suggest that the Slavic instrumental is an inherently affirmative case, as opposed to genitive which has specialized in expressing partition, disjunction and negation, e.g. compare Pol. *ciasto z orzechami*/ Srb. *kolač sa orasima* ‘a cake with nuts INSTR’ vs. Pol. *ciasto bez orzechów*/ Srb. *kolač bez oraha* ‘a cake without nuts GEN’. Furthermore, because of its semantic properties, the instrumental case is attracted by positive contexts and acts as an intensifier of affirmation. Slavic instrumentals can be classified, on the basis of the positive meanings they imply, as instrumentals of completeness, instrumentals of conjunction and instrumentals of existence. The proposed semantic classification becomes more refined when image-schemas of CONTAINER, PATH, SURFACE and conceptual metaphors related to the physical relation of COVERAGE are included in the model.